

פרק 16

עקרון שלטון העם

מאז ימי אתונה העתיקה עברה הדמוקרטיה גלגולים רבים. כבר הזכרנו כי עקב גידול האוכלוסין העצום המאפיין את המדינה המודרנית, ועקב חוסר היכולת של האזרח מן השורה להכריע בבעיות הרגישות והמורכבות של המדינה - פינתה הדמוקרטיה הישירה את מקומה ל**דמוקרטיה ייצוגית (עקיפה)**. בדמוקרטיה הייצוגית, ההכרעה בענייניה של המדינה מסורה בידי נציגי האזרחים במוסדות המדינה הנבחרים.

שלא כמו בדמוקרטיה הישירה, שבה האזרחים משתתפים בשלטון באופן ישיר על ידי קבלת החלטות באספת העם, בדמוקרטיה ייצוגית מופקד ניהול חיי היומיום של המדינה בידי נציגי האזרחים. הבסיס החוקי לשליטת הנציגים הוא הסכמתם של האזרחים, הבוחרים את נציגיהם ומוסרים בידיהם את השלטון למשך תקופה קצובה. נציגים אלה אחראים לפנייהם על החלטותיהם ועל פעולותיהם, הם מצויים בפיקוח וקיימים הליכים המאפשרים להדיחם או להחליפם.

מערכת יחסי הגומלין בין השלטון הנבחר לבין האזרחים בדמוקרטיה המודרנית (דמוקרטיה ייצוגית)

דמוקרטיה יכולה להתקיים בשני אופנים:

דמוקרטיה ישירה	דמוקרטיה עקיפה
העם שותף בתהליך קבלת ההחלטות באופן ישיר, האזרחים משתתפים בפועל בקביעת המדיניות. (לדוגמה: ביוון, במאה ה-5 לפנה"ס, התקיימה דמוקרטיה ישירה, ביוון היו "ערי פוליס" שחיו בהם 3,000 - 30,000 תושבים. 14 פעמים בשנה היו מתכנסים כל אזרחי הפוליס באמפיתיאטרון וקובעים בעצמם את המדיניות שעל פיה תתנהל הפוליס). ביטוי של דמוקרטיה ישירה, כיום, בעולם המודרני, הוא משאל עם (במשאל העם מפנים שאלה מסוימת לכלל ציבור האזרחים בעלי זכות הבחירה והם מתבקשים להכריע).	במדינה מודרנית אין אפשרות שהעם ישתתף בקביעת המדיניות. לכן, כיום בוחר העם בנציגים שינהלו את המדינה בשמו ולמענו. הסיבות להנהגת דמוקרטיה עקיפה: א. אין אפשרות טכנית במדינה המודרנית המונה לעתים מיליוני בוחרים, לרכז את כולם באמפיתיאטרון, כמו בערי הפוליס שביוון העתיקה. ב. הנושאים שעליהם צריכים לקבל החלטות ולקבוע מדיניות במדינה המודרנית הינם נושאים מורכבים הדורשים מקבלי החלטות מיומנים בעלי ידע מקצועי, ניהולי ופוליטי (ידע שאינו מצוי בהכרח בידי "אזרחים מהשורה").

א. משאל עם: הליך של דמוקרטיה ישירה בדמוקרטיה המודרנית

משאל עם הוא הליך שבאמצעותו מחווים האזרחים את עמדתם בשאלה מוגדרת, בהצבעה "בעד" או "נגד", כדי להכריע בבעיות חברתיות ופוליטיות בעלות חשיבות גדולה ועקרונית.

משאל העם מבטא את רעיון הדמוקרטיה הישירה שמקורו ביוון העתיקה, והוא מקובל כיום בכמה מדינות דמוקרטיות דוגמת שווייץ, ארצות הברית, קנדה ואוסטרליה, אף שהשימוש בו אינו באופן קבוע.

הדעות חלוקות ביחס לנחיצות של משאל עם וליעילותו במשטר דמוקרטי.

נימוקים בעד ונגד שימוש במשאלי עם:	
נגד	בעד
משאל עם עוקף את הפרלמנט ופוגע בסמכותם של חברי הפרלמנט לקבל החלטות. הדבר מהווה מעין הבעת אי אמון בנבכרי הציבור.	התשובה המתקבלת במשאל משקפת את עמדת הציבור בסוגיה מסוימת (לעומת הבחירות, שיש בהן הרבה סוגיות).
במשאל עם יש ביטוי לפריקת השלטון מאחריות, משום שבמקום שהשלטון יקבע מדיניות, הוא מעביר את האחריות לציבור.	העם המשתתף במשאל מרגיש שביכולתו להשפיע על קבלת ההחלטות במדינה ומרגיש שותף (מקטין את הניכור של האזרח כלפי השלטון).
משאל עם דורש תשובה חד-משמעית ללא אפשרות של דיון ובירור הנושא לעומק והתייחסות למורכבות השאלה הנדונה.	משאל עם מאפשר להגיע להכרעות בנושאים השנויים במחלוקת בחברה, וכך למנוע פילוג בעם.
במשאל הצגת הנושא והיוזמה למשאל עם נעשית לפעמים על ידי הממשלה. קיים חשש שהניסוח יהיה מניפולטיבי ושהממשלה תעשה שימוש ב"משאבי העוצמה" שלה כדי להשיג את מטרות השלטון.	ההכרעה באמצעות משאל עם נותנת לשלטון לגיטימציה למימוש מדיניותו.
משאל עם יכול לגרום לקרע בעם ולהחריף את השסעים החברתיים הקיימים.	בבחירות יכולים הנבחרים להבטיח הרבה הבטחות אבל לא תמיד לקיימן. לעומת זאת, במשאל העם (חוץ ממשאל מיעוט), תוצאת המשאל מחייבת.

חשוב לציין כי בישראל לא היה עד 2010 הסדר בחוק ביחס למשאל עם ולא התקיים מעולם משאל עם (למרות ניסיונות חוזרים ונשנים להנהיג כזה).

ב-2010 אישרה הכנסת תיקון ל"חוק סדרי השלטון והמשפט", אשר מכונה "**חוק משאל עם**". על פי חקיקה זו, כל הסכם מדיני הכרוך בביטול החלת המשפט הישראלי בשטחים בריבונות ישראלית (כלומר, ויתור על שטחים ישראליים, לרבות מזרח ירושלים ורמת הגולן), יהיה חייב להתקבל בכנסת

ברוב של 61 חברי כנסת ויהיה חייב גם לקבל אישור במשאל עם, אלא אם כן עבר בכנסת ברוב של 80 קולות לפחות. עיקרו של דבר, חוק זה מסדיר את השימוש במנגנון משאל העם בכל הנוגע לסוגיית ויתור על שטחים ריבוניים של מדינת ישראל במסגרת הסכם מדיני עתידי, ובסוגיה זו בלבד, שהיא רגישה במיוחד בהווה הישראלית.

החוק מסדיר את שאלת הרוב הנדרש בהכרעה במשאל עם זה, והוא רוב הקולות הכשרים של המשתתפים במשאל (רוב רגיל). החוק קובע גם את נוסח השאלה שתוצג במשאל העם עצמו: "האם את/ה בעד או נגד החלטת הממשלה שאישרה הכנסת?".

1. מהו לדעתכם הנימוק החשוב והמרכזי ביותר בין הנימוקים בעד ונגד משאל עם? נמקו.
2. יש הרואים במשאל עם הבעת אי אמון במוסדות הנבחרים של המדינה. הציגו שני נימוקים התומכים בעמדה זו, הביעו את עמדתכם ונמקו אותה.

ב. דגמים של דמוקרטיה ייצוגית

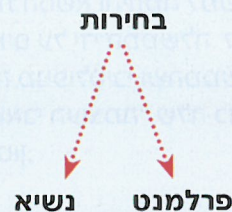
לפי מערכת היחסים המתקיימת בין הרשות המחוקקת לרשות המבצעת, מחלקים את המדינות המקיימות דמוקרטיה ייצוגית למדינות בעלות משטר דמוקרטי-פרלמנטרי, למדינות בעלות משטר דמוקרטי-נשיאותי ולמדינות בעלות משטר מעורב. החלוקה הבסיסית היא בין משטר דמוקרטי-נשיאותי לבין משטר דמוקרטי-פרלמנטרי:

משטר דמוקרטי-פרלמנטרי

במשטר דמוקרטי-פרלמנטרי העם בוחר בפרלמנט (בית הנבחרים של המדינה, הרשות המחוקקת), ומתוכו נבחרת הממשלה הנשענת על רוב פרלמנטרי. כלומר, הממשלה אינה יכולה לפעול אלא אם היא נהנית מאמון הפרלמנט. אי אמון של הפרלמנט בממשלה מביא להפלתה ולהקמת ממשלה אחרת במקומה. מדינת ישראל היא דוגמה למשטר דמוקרטי-פרלמנטרי. הפרלמנט בישראל הוא הכנסת.

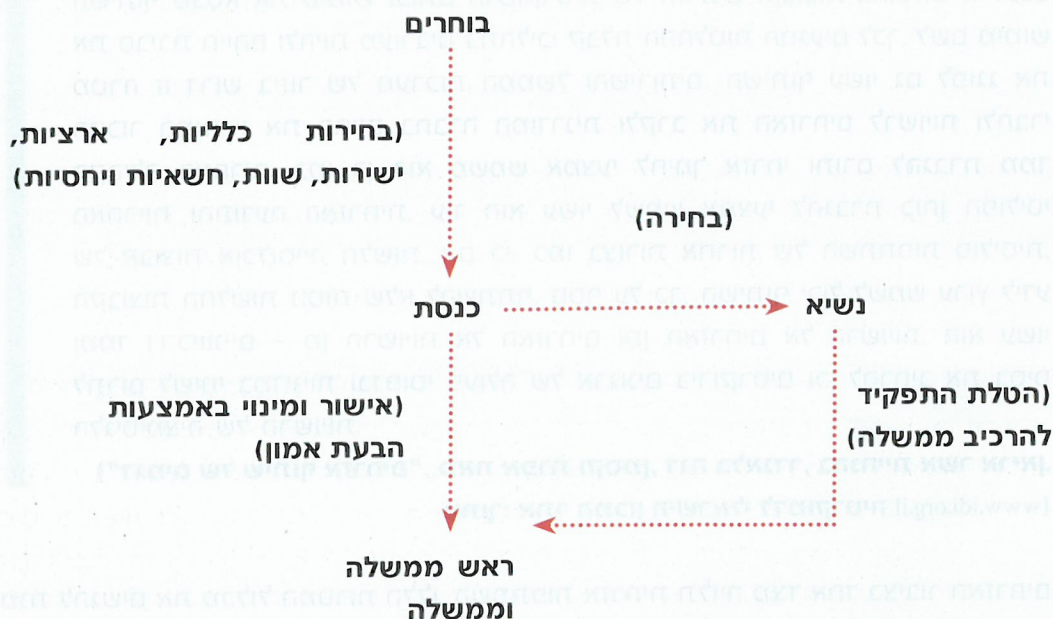
משטר דמוקרטי-נשיאותי

במשטר דמוקרטי-נשיאותי העם בוחר את הפרלמנט לחוד ואת הנשיא העומד בראש הממשל לחוד (להבדיל מנשיא בממשל דמוקרטי-פרלמנטרי, שסמכויותיו מוגבלות ותפקידיו ייצוגיים וסמליים בעיקרם). מכיוון שלא רק הפרלמנט, אלא גם הנשיא, נבחרים בבחירות כלליות, אי אפשר להפיל את הממשלה שבראשה עומד הנשיא באמצעות הצבעת אי אמון בפרלמנט. ארצות הברית היא דוגמה למשטר דמוקרטי-נשיאותי.

דגם נוסף הוא **משטר דמוקרטי מעורב** שהוא צורת משטר שיש בו עירוב בין השיטה הפרלמנטרית לבין השיטה הנשיאותית. האזרחים בוחרים בנפרד את הפרלמנט ואת הנשיא העומד בראש הרשות המבצעת, והממשלה צריכה ליהנות מתמיכת רוב חברי הפרלמנט. צרפת, פינלנד, רוסיה - הן דוגמאות למשטרים דמוקרטיים מעורבים.

דפוסי הפעולה של המשטר הדמוקרטי הפרלמנטרי בישראל

חסידי השיטה הנשיאותית מצביעים על הבחירות הישירות של הנשיא בידי האזרחים ועל עצמאותה של הרשות המבצעת כעל יתרון. הבחירות הישירות מאפשרות לאזרחים לקבוע מי ינהל את הממשל, ועצמאותה של הרשות המבצעת מאפשרת לה עבודה יעילה, שאינה תלויה בקבלת אישור של בית הנבחרים בכל עניין ועניין. כמו כן, הממשלה (הרשות המבצעת) בראשות הנשיא אינה נזקקת למשא ומתן קואליציוני ארוך ומייגע ואינה נדרשת לקבל פשרות לא רצויות בעיניה. מתנגדי השיטה טוענים שהיא נותנת בידי הרשות המבצעת ובידי העומד בראשה עוצמה רבה מדי, שאינה עולה בקנה אחד עם עקרונות הדמוקרטיה, עלולה להחליש את כוחן של המפלגות הגדולות והביטוי לכך יהיה בריבוי מפלגות קטנות שכן בוחרים רבים יפצלו את הצבעתם, וכמו כן עלולה להפוך את הבחירות לתחרות אישית שבה לא יינתן מקום ראוי לנושאים ערכיים.

• ערכו השוואה באמצעות טבלה ממינת בין משטר דמוקרטי פרלמנטרי למשטר דמוקרטי נשיאותי, על פי התבחינים (קריטריונים) האלה: מי בוחר, מה מקור הסמכות של הרשות המבצעת, יציבות השלטון.

ג. השתתפות אזרחית

השתתפות אזרחית פירושה מעורבותם של אזרחי המדינה בתהליכים שונים הנוגעים לחייהם וחיזוק השפעתם בתחומים שונים של חייהם, כמשלימים להשתתפות פוליטית. מעורבות והשתתפות אזרחית מתבטאת למשל בהתארגנות של אזרחים למען רווחתם ובקיום פעילות קהילתית באזורי מגוריהם, ובדרך זו לקדם מכלול של יעדים משותפים הן במישור המקומי והן במישור הלאומי:

השיתוף מבטא את מימוש זכותם הדמוקרטית של אזרחים וקבוצות באוכלוסייה לעצב את סביבת חייהם ולהיות מעורבים בתהליכי קבלת ההחלטות הנוגעים לכך. לשם מימוש מטרה זו דרוש ביזור של מערכות הממשל והשירותים. השיתוף עשוי גם לפוגג את הניכור המאפיין את החיים בחברה המודרנית ולקרב את האזרחים לרשויות ולחברי הקהילה האחרים. כמו כן הוא משמש אמצעי לחינוך אזרחי ותורם להגברת ממד האחריות והתודעה האזרחית. עוד הוא עשוי לשמש אמצעי להגברת כוחן הפוליטי של קבוצות אוכלוסייה חלשות, אם כי, כמו בצורות אחרות של השתתפות פוליטית, הקבוצות החלשות נוטות שלא להשתתף. נוסף על כך, השיתוף יכול לשמש ערוץ לידע וממד דו-כיווניים - מן הרשויות אל האזרחים ומן האזרחים אל הרשויות. הוא עשוי לתרום לשינוי במדיניות ובדפוסי פעולה של ארגונים בירוקרטים וכן להרחיב את בסיס הלגיטימציה של הרשויות.

(“דגמים של שיתוף אזרחים”, מאת אפרת וקסמן, דנה בלאנדר, בהנחיית אשר אריאן.)

מתוך: אתר המכון הישראלי לדמוקרטיה (www.idi.org.il)

על מנת להגשים את מכלול המטרות הללו, השתתפות אזרחית תלויה מצד אחד בציבור האזרחים המגלה מעורבות חברתית וקהילתית, אך גם ברשויות המדינה הנדרשות לסייע ולוותר על עוצמתן בתחומים מסוימים לטובת מתן ביטוי לקולם של האזרחים הפועלים במסגרת של ארגונים אזרחיים.

חברה אזרחית

בכל מדינה חייהם של האזרחים מתנהלים במידה רבה על ידי השלטון. אולם במדינה דמוקרטית, האזרחים יכולים להיות מעורבים במתרחש במדינה ולהשפיע. העובדה שלאזרחים במדינה דמוקרטית יש זכויות וחירויות, היא המאפשרת להם לגבש דעות, להעלות רעיונות לפתרון בעיות ולפעול כיחידים או במסגרת התארגנויות שונות כדי לשפר ולקדם מטרות שונות. במדינה דמוקרטית קבוצות של אזרחים מתאגדים לעתים בארגונים, שאינם חלק מהותי מהשלטון, והם פועלים למען מטרות שונות - חינוכיות, חברתיות, תרבותיות, מקצועיות, כלכליות ועוד. התאגדות כזו של אזרחים היא הביטוי לקיומה של חברה אזרחית.

החברה האזרחית היא מרכיב חיוני לקידום הדמוקרטיה ולביסוסה. היא מעודדת מחויבות אזרחים לפעול יחד למימוש מטרות משותפות של החברה, להתריע על עוולות ולהשתתף בחיים הציבוריים. מעורבות פעילה של אזרחי המדינה במסגרת ארגונים אזרחיים מעצימה את כוחו של הפרט בחברה, מאפשרת לממש את זכותם של האזרחים להשפיע על תהליכים בחברה ותורמת

לחיצוק איכות החיים במדינה. מכאן ההנחה המקובלת שככל שמספרם של הארגונים האזרחיים רב יותר, והם בעלי פעילות מגוונת יותר, כך המדינה דמוקרטית יותר. גם בישראל קיימת מעורבות פעילה של אזרחים וניתן להציג כדוגמה כמה ארגונים אזרחיים הפועלים בתחומים שונים: האגודה לזכויות האזרח בישראל, האגודה להגנת הילד (אלי), גשר, המרכז לפלורליזם יהודי, צו פיוס, יד שרה, עזר מציון, בצלם, המועצה לשלום הילד, אגודת צער בעלי חיים, תנו לחיות לחיות, אגודה לקידום ילדים מפגרים (אקי"ם), איגוד ישראלי לילדים נפגעים (איל"ן).

• מהו התנאי להתחזקות החברה האזרחית במדינה? סמנו את התשובה הנכונה והסבירו: א. צמיחה אישית של כל אחד מן התושבים ב. העצמת המשאבים הכלכליים של כל אחד מן האזרחים ג. מימוש זכות האזרחים להשפיע.

ד. עקרון שלטון העם במקורות ישראל

עקרון שלטון העם הוא כאמור אחד העקרונות המרכזיים של המשטר הדמוקרטי. מקורו ברעיון האמנה החברתית והוא ביטוי לריבונות העם כמקור הסמכות והשלטון במדינה. במדינה הדמוקרטית המודרנית עקרון שלטון העם מתממש בצורות ממשל ייצוגיות שונות, בבחירות שבהן נבחרים נציגי העם לשלטון ובדפוסים שונים של השתתפות אזרחית. בדמוקרטיה המודרנית עקרון שלטון העם בא לידי ביטוי במכלול רחב ומורכב של היבטים. לעומת זאת, במקורות היהודיים שבהם ניתן ביטוי לרעיון של שלטון העם, הוא מקבל רק משמעות מצומצמת הנוגעת לרעיון שמנהיגות ראווה ולגיטימית זקוקה לקבלה ולהסכמה:

1. מכמה פרשיות המתוארות בספר שמואל עולה שבנושא בחירת המלך היה משקל מכריע הן לרצון העם מלכתחילה והן להסכמת העם בסוף התהליך. מכאן עולה שמנהיגות ראווה ולגיטימית זקוקה לקבלה ולהסכמה. דוגמאות:

א. רעיון ההמלכה צמח מן העם, ובוטא בהתקבצות "כל זקני ישראל אל מול שמואל הנביא" (שמואל א, 8). שמואל התנגד לבקשתם והדבר היה רע בעיניו. הוא התפלל לה', ותשובת ה' לשמואל היתה להמליך עליהם מלך, על אף הצדדים השליליים שבבקשתם, מפני שזה רצון העם: "שמע בקול העם לכל אשר יאמרו אליך" (שמואל א, ח, 7).

ב. אחרי שנמשח למלך, היה על שאול להמתין לפני שימלא תפקידו הלכה למעשה, מאחר שלא הכול קיבלו את מלכותו: "ובני בליעל אמרו מה יושיענו זה, ויבזהו" (שמואל א, י, 27). רק לאחר ניצחונו של שאול על בני עמון, אמר שמואל אל העם: "לכו ונלכה הגלגל ונחדש שם את המלוכה" (שם, יא, 14). רק אז באה המלכת שאול בהסכמה כללית ובשמחה רבה: "וילכו כל העם הגלגל וימליכו שם את שאול לפני ה'" (שם, יא, 14). כפי שמפרש רש"י, "לפי שבראשונה היו עוררים על הדבר, ועתה נתרצו כולם".

ג. גם כשהומלך דוד נוצר תהליך דומה, שכן רק לאחר שתמיכת העם התגבשה לכלל הסכמה גלויה מצד כל שבטי ישראל, התאפשר לדוד למלוך על העם כולו (שמואל ב, ה, 1-3; דברי הימים א, 11-12).

2. הרעיון שלמנהיגות דרושה **הסכמה ציבורית**, מקבל ביטוי בתלמוד הבבלי. מסופר שהקב"ה המליץ למשה על בצלאל בן אורי כמי שמתאים לבנות את המשכן, וביקשו שיוודא שאכן בצלאל ראוי ורצוי לעם:

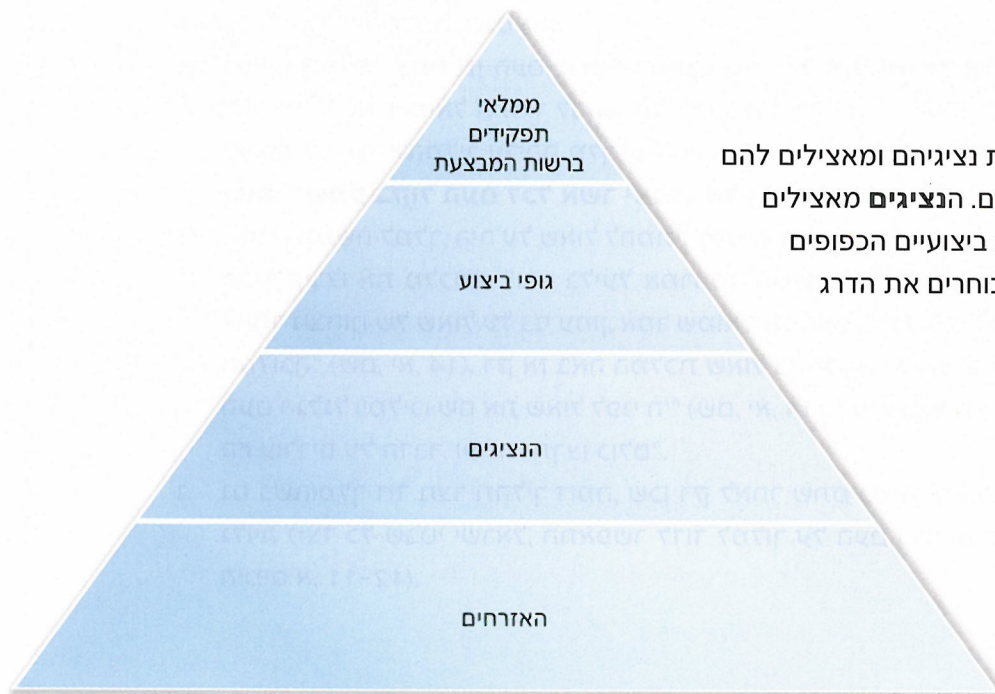
אמר רבי יצחק: אין מעמידין פרנס על הציבור אלא אם כן נמלכים בציבור, שנאמר 'ראו, קרא ה', בשם בצלאל'. אמר הקדוש ברוך הוא למשה: משה, הגון עליך בצלאל? אמר לו: ריבונו של עולם אם לפניך הגון - לפני כל שכן. אמר לו: אף על פי כן, לך אמור להם לישראל: הגון עליכם בצלאל? אמרו לו: אם לפני הקדוש ברוך הוא ולפניך הגון, לפנינו לא כל שכן.
(תלמוד בבלי, מסכת ברכות, נה, א)

• "מנהיגות ראויה ולגיטימית זקוקה לקבלה ולהסכמה". דונו באמירה זו לאור עקרון שלטון העם על משמעויותיו השונות, ולאור מקורות ישראל.

ה. שלטון העם - שלטון נבחר

בחירות במדינה דמוקרטית הן הדרך הפורמלית המובהקת ביותר לאפשר לאזרחים להשפיע על קבלת ההחלטות במדינה. בחירות מתבססות על עקרון ריבונות העם, שכן בתפיסה הדמוקרטית, האזרחים הם למעשה בעלי הזכות לקבוע את אורח חייהם, אך מטעמים פרקטיים הם מעניקים כוח זה לקבוצת אנשים, אשר אמורה לפעול לטובת כלל אזרחי המדינה. בחירות, המאפשרות את החלפת השלטון, הן הכלי החזק ביותר שבאמצעותו יכולים אזרחי המדינה לומר כי הם אינם מרוצים מן השלטון, וכי קבוצת האנשים המנהלת את ענייני המדינה אינה פועלת באופן משביע רצון בהתאם לצורכיהם ולכוונותיהם של כלל האזרחים.

האזרחים בוחרים את נציגיהם ומאצילים להם סמכות לשלוט למענם. **הנציגים** מאצילים סמכויות לגופי ביניים ביצועיים הכפופים להם. **גופי הביניים** בוחרים את הדרג הביצועי.

הבחירות הן הקובעות את דמות השלטון במדינה. באמצעות הצבעתם של האזרחים ובדרך של הכרעת הרוב, מוסדרת הקמת השלטון במדינה.

כדי שהבחירות יוכלו למלא את ייעודן ולהיחשב כדמוקרטיות, חייבים להתמלא כמה תנאים:

- **התנאי הראשון: בחירות כלליות** – כלומר לכל אזרח ואזרח במדינה ניתנת הזכות לבחור ולהיבחר למוסדות הנבחרים במדינה.
- **התנאי השני: שוויון בזכות ההצבעה** – פירוש הדבר זכויות בחירה שוות לכל אזרח. לכל בוחר יש קול אחד, ובכך משתקף עקרון השוויון בדמוקרטיה.
- **התנאי השלישי: חופש ההתארגנות הפוליטית** – כלומר הזכות להתארגן במסגרות פוליטיות-מפלגתיות בהתאם לדעות השונות שבהן מחזיקה כל קבוצת אזרחים, ולהתמודד באופן שווה בבחירות.
- **התנאי הרביעי: בחירות חשאיות** – האפשרות הניתנת לאזרח להצביע ללא כל לחץ, ולבחור בהתאם לרצונו החופשי. כך, למשל, האזרח הבוחר מניח את פתק ההצבעה במעטפה אטומה, ופרגוד מסתירו ומונע אפשרות לראות במי בחר.
- **התנאי החמישי: בחירות תקופתיות** – קיום בחירות חוזרות ונשנות אחת לכמה שנים. הודות לכך נשמרת שליטתו של הציבור על רשויות השלטון ותהיה אפשרות לשנות ולהחליף את השלטון במדינה.

הבחנות יסוד בין שיטות הבחירות המקובלות בדמוקרטיה

שיטות הבחירות המקובלות מובחנות זו מזו בשלושה מאפיינים עקרוניים:

1. היותן ארציות או אזוריות
 2. היותן אישיות או רשימתיות
 3. היותן רוביות (רובניות) או יחסיות
- שילובים שונים של המאפיינים הללו יוצרים שיטות בחירות שונות, שהעיקריות שבהן הן השיטה היחסית-הארצית-רשימתית והשיטה האזורית-רובית-אישית.

בחירות ארציות או בחירות אזוריות:

המאפיין הראשון המבחין בין שיטות בחירה שונות הוא אופן החלוקה של המדינה לאזורי בחירה. בשיטה הארצית המדינה כולה משמשת אזור בחירה אחד. בשיטה האזורית המדינה מחולקת לאזורי בחירה וכל אזור שולח נציג או נציגים אחדים לבית הנבחרים. מספר אזורי הבחירה, תיחומם הגיאוגרפי ומספר הנציגים הנבחרים מכל אזור משתנים ממדינה למדינה. גורמים אלה נקבעים כך שההבדלים בין מספרי הבוחרים באזורים השונים יהיו מזעריים ככל האפשר, ובאופן שמספר הנציגים מכל אזור יהיה יחסי למספר תושביו.

לתיחום הגבולות הגיאוגרפיים של אזורי הבחירה יש חשיבות ממדרגה ראשונה, מפני שהוא יכול להשפיע על תוצאות הבחירות.

בחירות אישיות או בחירות רשימתיות

המאפיין השני המבחין בין שיטות בחירה שונות הוא האופן שבו האזרח בוחר את נבחריו:

א. **בבחירה אישית** - הבוחר מצביע בבחירות עבור מועמד מסוים.

ב. **בבחירה רשימתית** - הבוחר מצביע עבור אחת מרשימות המועמדים העומדות לבחירה. בשיטת הבחירות האישיות יש לבוחר יכולת השפעה ישירה על בחירתו או אי-בחירתו של המועמד. שיטה זו מאפשרת לבוחר לבחור את נציגו בזכות כישוריהם האישיים, והיא מגבירה את מחויבותם של הנבחרים כלפי בוחריהם.

המגבלה העיקרית של שיטה זו היא האפשרות הניתנת למועמדים לנצח בבחירות לא רק בזכות כישוריהם הרלוונטיים לעניין בחירתם, אלא גם בזכות תדמית מושכת, הופעה חיצונית כובשת, כישרון נאום מרשים ודמגוגיה, שיכולים להטעות.

בשיטת הבחירות הרשימתית המצביע בוחר ברשימת מועמדים (מפלגה). רשימת המועמדים אינה מורכבת באופן שרירותי, אלא היא מקבצת מועמדים בעלי דעות דומות התומכים במצע משותף.

בחירות רוביות או בחירות יחסיות

מאפיין נוסף המבחין בין שיטות בחירות שונות הוא אופן מנייתם של קולות הבוחרים ואופן ההקצאה של המושבים בבית הנבחרים.

בחירות רוביות הן שיטה להשגת רוב משמעותי לאחד המועמדים. בשיטה זו, המועמד (או המפלגה) הזוכה ברוב הקולות באזור הבחירה הוא הנציג הנבחר של האזור לבית הנבחרים. במקרה כזה, קולותיהם של אותם בוחרים שהצביעו בעד המועמד המפסיד הולכים לאיבוד, ובוחרים אלה אינם מיוצגים למעשה בבית הנבחרים.

בשיטה היחסית מספר המושבים בבית הנבחרים המוקצה לכל מפלגה הוא יחסי לשיעור קולות הבוחרים שבהם זכתה בבחירות.

השיטה היחסית מאפשרת ריבוי מפלגות.

1. שיטת הבחירות הנהוגה בישראל

השיטה המקובלת בישראל היא השיטה היחסית-ארצית-רשימתית ואפשר להבחין בה במאפיינים ובהיבטים שונים.

המסגרת הכללית לבחירות נקבעה ב**חוק יסוד: הכנסת**, האומר: "הכנסת תיבחר בבחירות **כלליות, ארציות, ישירות, שוות, חשאיות ויחסיות** לפי חוק הבחירות לכנסת".

כלליות - לכל אזרח מגיל 18 ומעלה הזכות להיבחר לכנסת.

ארציות - הבחירות נערכות בכל הארץ בעת ובעונה אחת. כל שטח המדינה נחשב לאזור בחירה אחד.

ישירות – הבוחרים מצביעים באופן ישיר עבור אחת מהרשימות המתמודדות בבחירות, והנבחרים נקבעים באופן ישיר לפי תוצאות ההצבעה (אין בחירה של גורמים מתווכים, כדוגמת האלקטורים הנבחרים בארצות הברית, במדינות הפדרציה, ביום הבחירות הנשיאותיות. האלקטורים הם אלה שבעקבות הצבעתם נבחר הנשיא).

שוות – קולו של אזרח בוחר שווה לקולו של אזרח בוחר אחר. השוויון מתבטא גם בזכות להיבחר, כלומר שוויון בסיכויי ההתמודדות של רשימות המועמדים.

חשאיות – החשאיות מציינת את אופן ההצבעה: ההצבעה היא סודית ולשם כך נקבעים סידורים המבטיחים כי שום אדם זולת הבוחר, לא יוכל לדעת כיצד הצביע. ההצבעה מתקיימת בתא הצבעה המסתיר את הבוחר מעיני כל אדם, והבוחר מניח את פתק ההצבעה במעטפה אטומה.

יחסיות – מספר המקומות בכנסת שתקבל כל רשימת מועמדים (מפלגה) הוא יחסי למספר הקולות הניתנים לה בבחירות.

הוויכוח בישראל בין השיטה היחסית-ארצית-רשימתית לשיטה האזורית-רובית

מחייבי השיטה היחסית-רשימתית-ארצית טוענים ליתרונותיה של השיטה בזה שהיא עונה בצורה מרבית על **עקרון הייצוגיות**, כלומר היא משקפת את הלכי הרוח של הציבור בצורה מדויקת ומאפשרת למגוון רחב של דעות ואינטרסים לזכות בייצוג. מכיוון שכך, שיטה זו מתאימה למדינת ישראל, שהיא בעלת הרכב חברתי ותרבותי מגוון ומורכב.

לשיטת הבחירות היחסית-ארצית-רשימתית קמו מתנגדים רבים. המתנגדים לשיטה מציינים שהיא מתעלמת מתפקידו העיקרי של בית הנבחרים במשטר דמוקרטי-פרלמנטרי – הקמת ממשלה יציבה אשר תוכל לפעול במשך כל תקופת הכהונה ללא זעזועים ושינויים.

שיטה זו מאפשרת למפלגות קטנות לקבל ייצוג בפרלמנט ובכך היא מעודדת פיצול מפלגתי מופרז. התוצאה היא שאמנם גוונים רבים מקרב האוכלוסייה מיוצגים בפרלמנט, אך הוא מורכב מסיעות רבות, מה שמקשה על הקמת ממשלה יציבה, כיוון שבהיעדר מפלגה זוכה גדולה, יש צורך להקים קואליציה שתהיה מורכבת ממפלגות קטנות רבות.

מתנגדי השיטה היחסית טוענים עוד, שהשיטה מקנה עוצמה רבה מאוד למנגנוני המפלגה בקביעת רשימת המועמדים, והיא מהווה, בדרך כלל, מחסום למגעים הישירים בין הנבחר לבין בוחריו.

מתנגדי שיטת הבחירות היחסית-ארצית-רשימתית מצביעים על שיטת הבחירות האזורית-רובית כשיטה רצויה יותר. לפי שיטה זו מחולקת המדינה לכמה אזורים, וכל אזור בוחר נציג כחבר בבית הנבחרים.

מחייבי השיטה האזורית-רובית טוענים ליתרונותיה של השיטה:

1. שיטה זו אינה מעודדת הקמת מפלגות חדשות, ולמפלגות קטנות אין סיכוי להשיג ייצוג בפרלמנט. הבוחר נמנע מלהצביע עבור מפלגות חדשות או קטנות מחשש שלקולו לא יהיה משקל בהכרעה על כינון הממשלה. השיטה נוטה אפוא להביא ליצירת משטר דו-מפלגתי. משטר דו-מפלגתי אין משמעו שאין במדינה יותר משתי מפלגות, אלא שבמשטר זה יש מפלגה גדולה אחת המחזיקה בשלטון, ולעומתה, באופוזיציה, מפלגה גדולה אחרת. השיטה הרובית מעניקה ייצוג-יתר למפלגה המנצחת, ומונעת ייצוג מזרמים קטנים. מכאן, הדעה המקובלת היא

שהשיטה האזורית-רובית מבטאת יותר את עקרון היציבות (ופחות את עקרון הייצוגיות) ומבטיחה ממשל יציב.

2. לבוחרים יש נציג בפרלמנט, ואילו הם יכולים להפנות את בעיותיהם. אין הנבחר יכול להתעלם מבחוריו, בלי שיסכן את מעמדו ומעמד מפלגתו בתוך הציבור שבאזורו. לכן, נציג המעוניין לשמור על קשר הדוק עם בוחריו, מקיים ביקורים תכופים באזור בחירתו. הנציג מתעניין בבעיות באזור בחירתו, ומשתדל לפתור את הבעיות המופנות אליו מטעם אנשי האזור, הן בפניות לרשות המבצעת והן במסגרת פעילותו הפרלמנטרית.

3. הנבחר קשור בבחוריו במשך כל שנות כהונתו, בבחוריו - ולא במנהיגות מפלגתו. בכך מתקרבים יותר לאידיאל הדמוקרטי.

4. השיטה פשוטה ועל כן קל לבוחרים להבינה. גם תהליך ספירת הקולות בה הוא מהיר ופשוט.

המתנגדים לבחירות האזוריות-רוביות טוענים:

1. בשיטה זו, עקב קיומו של שוני מהותי בין אזורי בחירה שונים מבחינה חברתית-דמוגרפית, קרוב לוודאי כי יושם הדגש באינטרסים חברתיים-דמוגרפיים מיוחדים של אזור זה או אחר, מה שעלול לפגוע בתהליכי מיזוג ואחדות חברתיים-לאומיים.

2. משקלו של היתרון היחסי של מפלגות חזקות וגדולות על מפלגות חלשות, המתקיים בכל שיטת בחירות, גדל בהרבה בשיטת הבחירות האזוריות-רוביות. שיטה זו מקנה יתרונות גדולים מאוד למפלגות גדולות וחזקות, הזוכות לתמיכה המתפלגת באופן שווה על פני אזורים רבים, בכל חלקי הארץ.

3. שיטה זו עלולה לסלף את רצונו של העם, שכן היא עלולה לאפשר שלטון בידי מיעוט, עקב אי-התאמה בין מספר הקולות שניתנו למפלגה לבין מספר המקומות שזכתה לו בבית הנבחרים, ויש שמפלגה זוכה בבית הנבחרים למקומות רבים יותר משל מפלגה אחרת, אף על פי שקיבלה מספר קולות פחות בבחירות.

4. בחברה הטרוגנית שבה הציבור הנמנה על קבוצות מיעוט מפוזר בכל הארץ, הבטחת הייצוג הפרלמנטרי לקבוצות מיעוט היא בעיה קשה במיוחד. אם ציבור בוחריהן מפוזר, רק השיטה היחסית-רשימתית יכולה להבטיח להן ייצוג, ובשיטה האזורית-רובית קבוצות אלה אינן יכולות לזכות בייצוג המתאים למספר בוחריהן, ואף ייתכן שלא יזכו לייצוג בכלל.

1. חוו דעתכם: האם על ידי שיטה משולבת של שיטת הבחירות האזורית-רובית עם השיטה היחסית-ארצית-רשימתית, יתבטלו הצדדים השליליים של כל אחת, ויתגשמו רק הצדדים החיוביים?

2. איזו שיטת בחירות מאפשרת לדעתכם בחירה של אנשים מתאימים יותר?

3. בהשוואה בין שיטת הבחירות האזורית-רוביות לבין היחסית-רשימתית, איזו שיטה לדעתכם משקפת יותר את עקרונות הדמוקרטיה? נמקו.